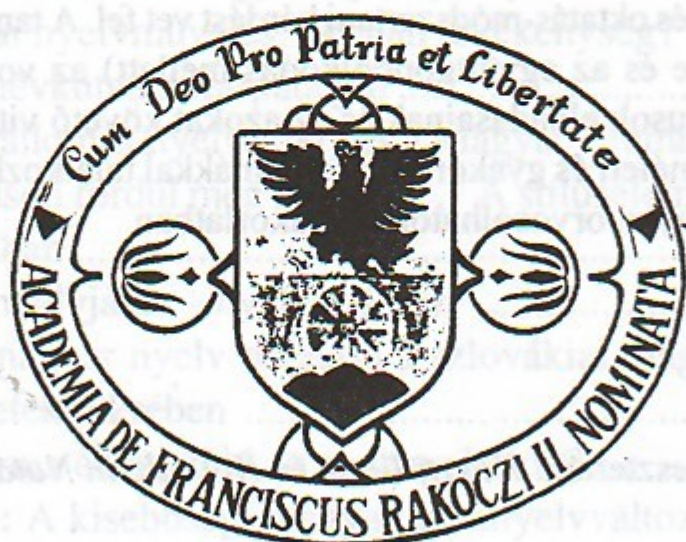

Закарпатський угорський інститут імені Ференца Ракоці II

II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola

NYELV ÉS OKTATÁS A 21. SZÁZAD ELEJÉN

*Nemzetközi tudományos konferencia
előadásainak gyűjteménye*

PoliPrint
Ungvár, 2005

Tartalom – Зміст – Contents

Bárányné Komári Erzsébet: A nyelvek közötti kapcsolat néhány kérdéséről különös tekintettel a magyar-kárpátaljai ukrán (ruszin) nyelvi kölcsönhatásra Kercsa Tamara <i>БЫЛО ЦИ НЕ БЫЛО</i> (<i>Hol volt, hol nem volt</i>) c. meséskönyve alapján	10
Beregszászi Anikó: A kárpátaljai magyar oktatás és a nyelvi tervezés	29
Braun Éva: Nyelvhasználat egy kétnyelvű középiskolában	36
Gereben Ferenc: A határon túli magyarság (anya)nyelvhasználati szokásai.....	40
Minya Károly: Iskolai nyelvművelés: oktalan tevékenység?	53
Mizser Lajos: Családnév kutatás Kárpátalján	58
P. Lakatos Iona: „Úrállomás-nyelvészet” és a Magyar Grammatika	62
Pethő József: „A stíluson fordul meg minden...” A stíluselemzés kurrens módszerei a mai magyar stilisztikában	67
Posgay Ildikó: Anyanyelvjárás – nyelvi hátrány	72
Simon Szabolcs: A magyar nyelv oktatása a szlovákiai magyar gimnáziumokban – tankönyvek és segédletek tükrében	78
Szabó G. Ferenc: Forma és funkció az anyanyelvi órákon	92
Szabó Mihály Gizella: A kisebbségi magyar anyanyelv változatok jellemzőinek oktatása – szlovákiai lehetőségek	97
Zoltán András: Szláv jövevényszavaink egyes kérdései	106
Барысюк В.У., Барысюк У.У.: Аўтарскае слова ў вершаваных творах Ніны Мацяш	110
Барысюк У.У.: Вядская гаворка беларускай мовы	113
Іванчова Вікторія: Системи педагогічної освіти країн західної Європи: різноманітність і спільність	118
Лібак Наталія: Загальна характеристика українських говорів на Закарпатті	124
Макарэвіч Алесь: Устарэлая лексіка беларускай мовы на мяжы трэцяга тысячагоддзя: да пытання лексікаграфічнага адлюстравання	128
Маргітч К. Є.: Викладач вищої школи: нова епоха – нові проблеми	135
Сацук А. П.: Методические принципы формирования профессиональной культуры устной речи немецкого языка у студентов	139
Хижна О.П.: Шляхи та засоби інтенсифікації художньо-педагогічної підготовки майбутніх вчителів початкової школи	143
Черничко С.: Соціолінгвістичний аспект вивчення українсько-угорських міжмовних контактів і освіта	153
Chorba Marianna: Modal verb games	166
Fábián Márta and Hires Emőke: The English coursebook ‘English with you and me’ compiled for Class Two	175
Hires Emőke: Research conducted among EFL learners focusing on intonation	179
Husztli Iona: English language teaching in the upper primary classes of Transcarpathian Hungarian schools: problems and solutions	182
Nina Lyulkun: The role of educational technologies in distance education	187

Соціолінгвістичний аспект вивчення українсько-угорських міжмовних контактів і освіта

Черниченко С.

Закарпатський угорський інститут ім. Ф. Ракоці II

За даними першого Всеукраїнського перепису населення 2001 року на території України проживає 156,6 тисяч осіб угорської національності, які складають 0,3% загальної кількості населення держави (Ільтьо ред. 2003). З них 151516 (96,7%) проживає в Закарпатській області, де угорці складають 12,1% населення області. Найбільш чисельне населення Закарпаття – українці – 1010,1 тис. осіб або 80,5% (Ільтьо ред. 2003).

Сучасна територія Закарпаття з давніх часів є багатонаціональною та багатомовною. Наприклад, за даними перепису населення 1880 року на сучасній території області від загальної кількості населення 59,8% складали українці (русини), а 25,5% – угорці (Черниченко 1998, 24–25).

Тобто не дивно, що на багатонаціональній та багатомовній території сучасного Закарпаття українсько-угорські міжмовні контакти мають велике минуле (Рот 1968; 1973; Лизанець 1970; 1976). Довготермінові міжнаціональні контакти привели до білінгвізму (двомовності) більшості населення, а також до мовних взаємоконтактів. Наприклад, в угорських говорах Закарпаття є такі запозичені слова з української мови та з українських говорів, як *bida* (укр. біда), *bezpeka* (укр. безпека), *lopátka* (укр. лопатка), *turkó* (укр. морква), *polonina* (укр. полонина), *zavazsál* (укр. заважати), *dohovor* (укр. договір), *dovidka* (укр. довідка), *nakáz* (укр. наказ), *zajáva* (укр. заява), *zálik* (укр. залік) та інші (Лизанець 1993; Марку 2003; Черниченко ред. 2003).

У 1944 році сучасна територія Закарпаття потрапила до складу СРСР. Зміна влади і політичних умов вплинули і на характер мовних контактів. Наприклад, за радянських часів у школах з угорською мовою навчання не викладали українську мову, лише російську (Лизанець 1994; Черниченко 1998). Це привело до того, що та частина угорського населення області, яка проживає компактно, не змогла оволодіти українською мовою, тільки російською. У 2003 році ми провели соціолінгвістичне анкетування серед 500 угорців Закарпаття і запитали їх про те, як вони володіють угорською, українською та російською мовами. Дані показують, що закарпатські угорці російською мовою володіють на більш вищому рівні ніж українською (див. Рис. № 1). Це можна пояснити тим, що радянська влада з метою русифікації населення надала російській мові всі привілеї (див. Арел 1995; Вайнрайх У. 1953; Міллер 1994; Солханик 1985; Кононенко 2003).

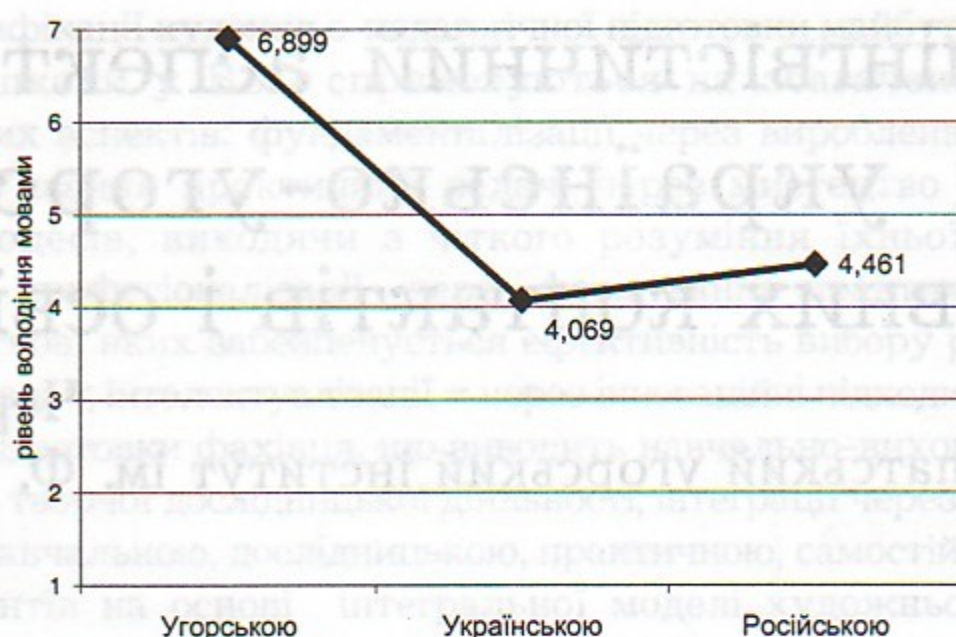

Рис. № 1. Рівень володіння угорською, українською та російською мовами серед угорського населення Закарпаття (500 респондентів; середній показник)

Як ви володієте наступними мовами?

7 – Досконало, як рідною; 6 – Дуже добре; 5 – Добре; 4 – Посередньо; 3 – Лише кілька слів знаю; 2 – Не розмовляю, лише розумію; 1 – Абсолютно ні.

На Рис. № 2 дані анкетування показують, що в тих населених пунктах, де угорці складають більшість відносно до всіх мешканців міста чи села, рівень володіння українською мовою значно нижчий, ніж там, де угорці є у меншості.

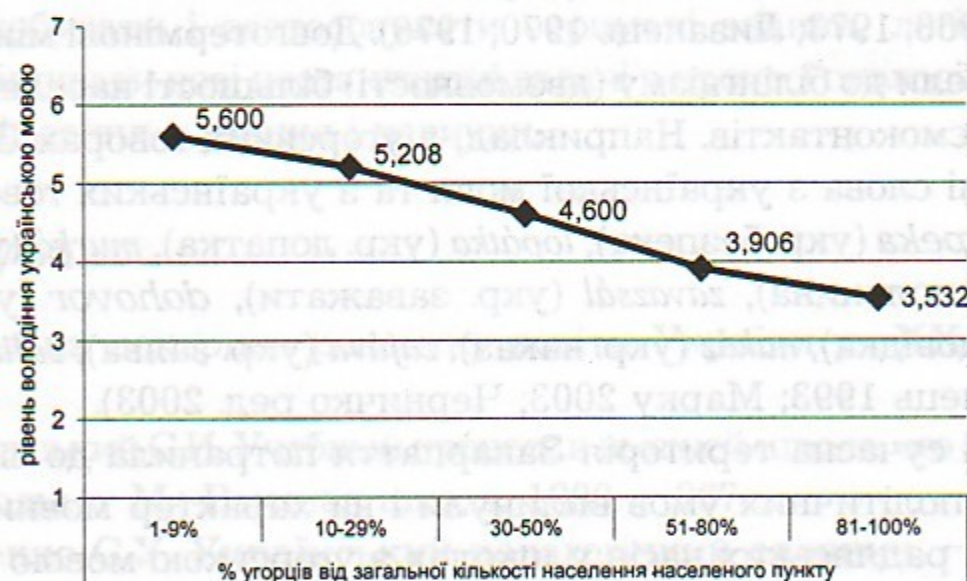

Рис. № 2. Рівень володіння українською мовою серед угорського населення Закарпаття в окремо взятих населених пунктах (500 респондентів; середній показник)

Як ви володієте українською мовою?

7 – Досконало, як рідною; 6 – Дуже добре; 5 – Добре; 4 – Посередньо; 3 – Лише кілька слів знаю; 2 – Не розмовляю, лише розумію; 1 – Абсолютно ні.

Русифікація всієї України привела до того, що більшість угорців області (як і переважна частина українського народу) на роботі та в діловодстві

користувалася російською мовою. Наприклад, за даними соціолінгвістичного анкетування, яке було проведено на початку 1990-х років, 56% угорських респондентів заповняли ділові папери російською мовою, в конторах 58% користувалися російською мовою (див. Черничко 1998).

У часи русифікації вплив російської як мови міжнаціонального спілкування (див. Исаев 1982; Хазанаров 1982) на угорську мову значно виріс. При радянській владі появились такі запозичені слова з російської мови, як наприклад, *bulocska* (рос. булочка), *szprávka* (рос. справка), *gorszovet* (рос. горсовет), *ocseregy* (рос. очередь), *szok* (рос. сок), *sztolova* (рос. столовая) і т. д. (див. Лизанец 1970; 1976; 1992; 1993; 1996; Черничко ред. 2003, 127–138).

Після 1991 року, з часів незалежності України, державну мову вивчають у всіх школах Закарпаття, у тому числі і в школах з угорською мовою навчання. Це привело до того, що на теперішній час молоде покоління угорського населення області (яке вже вивчало державну мову у школі) краще володіє українською мовою ніж середнє і старше покоління. Рис. № 3 показує дані того ж опитування, що і Рис. № 1 і 2, але тут ми бачимо результати опитувань різних поколінь.

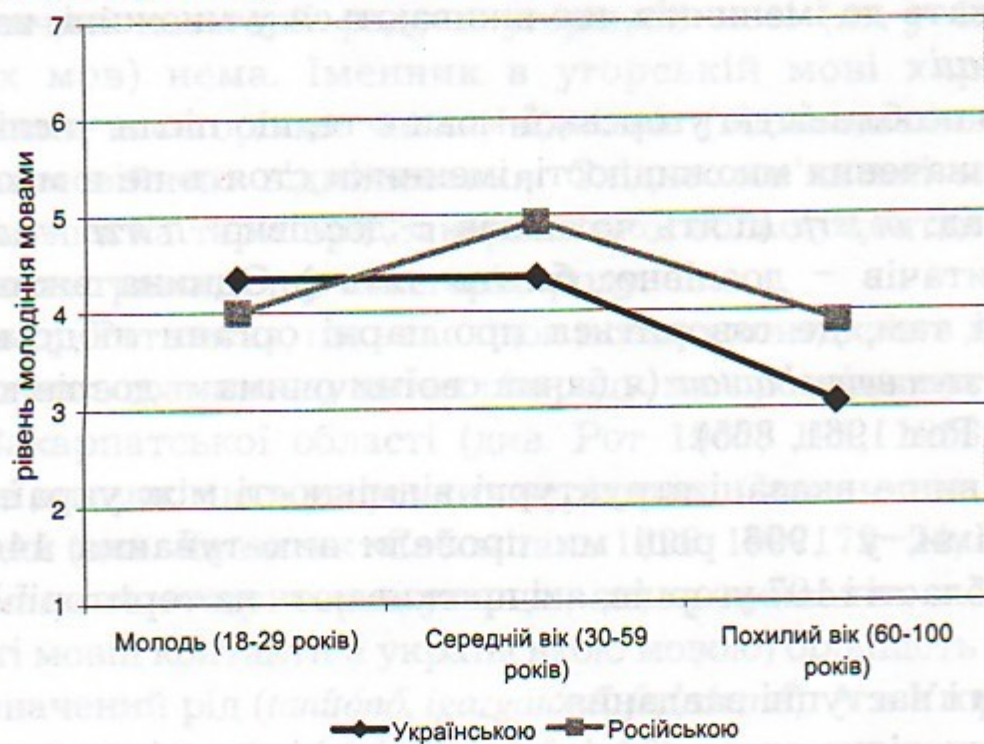

Рис. № 3. Рівень володіння українською та російською мовами різних поколінь угорського населення Закарпаття (500 респондентів; середній показник)

Як ви володієте наступними мовами?

7 – Досконало, як рідною; 6 – Дуже добре; 5 – Добре; 4 – Посередньо; 3 – Лише кілька слів знаю; 2 – Не розмовляю, лише розумію; 1 – Абсолютно ні.

За даними опитування 595 учнів 10–12 класів шкіл області з угорською мовою навчання 93% респондентів бажає вивчити українську мову на високому рівні, і тільки 1% не хоче оволодіти державною мовою (див. Черничко ред. 2003, 241–242).

Найбільшому впливові піддається мова в умовах контактування з близькоспорідненою мовою. Коли ж мови характеризуються глибокими

структурними і генеалогічними відмінностями, то можливість впливати одна на одну незначна (Кочерган 1999, 192). Але за міжнародною та вітчизняною науковою літературою інтенсивні і довготермінові мовні контакти впливають не лише на найпроникливішу лексичну систему мови, але і на морфологічну будову контактуючих мов, незалежно від їх структурних і генеалогічних відмінностей (див. Феньвеші 1995; Ланштяк-Сабомігаль 1996; Генц 1999; 2004; Берегсасі 2003; Берегсасі-Черничко 2003; Марку 2002; Черничко-Феньвеші 2000). На території Закарпатської області українська мова контактує з угорською мовою з давніх часів (Рот 1968; Рот 1973). За типологічною класифікацією українська мова належить до групи флективних мов, а угорська – до аглютинативних (Кочерган 2001, 324–329). За генеалогічною класифікацією східнослов'янські мови (у тому числі й українська) належать до індоєвропейської мовної сім'ї, а угорська – до фінно-угорської (Кочерган 2001, 69, 84). Нижче ми покажемо, що інтенсивні та довготермінові українсько-угорські мовні контакти впливають не тільки на лексичну, але й на морфологічну систему контактуючих мов.

В українській мові назви парних органів людського тіла або назви парних предметів належать до іменників, що вживаються у множині, наприклад: *руки, ноги, ножиці*.

Характерною особливістю угорської мови є те, що після числівників та слів, що мають значення множинності, іменники стоять не в множині, а в однині, наприклад: *öt férfi* (п'ять чоловіків – дослівно: *п'ять чоловік*), *sok olvasó* (багато читачів – дослівно: *багато читач*). Однина вживається в угорській мові і там, де говориться про парні органи людського тіла, наприклад: *saját szememmel láttam* (я бачив своїми очима – дослівно: *я бачив своїм оком*, див. Рот 1961, 865).

Враховуючи вище вказані структурні відмінності між українською та угорською мовами, у 1996 році ми провели анкетування 144 угорців Закарпатської області і 107 угорців, які проживають на території Угорської Республіки.

В анкеті були і наступні завдання:

1. Напиши відповідне слово або закінчення замість крапок.

Erzsi néninek fáj a szíve, Kati néninek meg a láb..... is fáj.....

[У тітки Ержі болить голова, а в тітки Коти бол..... ног.....]

2. Вибери із наступних речень те, яка відповідає нормам літературної мови:

a) *Nézd, milyen szép banánokat árulnak az üzletben!*

b) *Nézd, milyen szép banánt árulnak az üzletben!*

[a) Дивись, які гарні банани продають в магазині.]

[b) Дивись, який гарний банан продають в магазині.]

У першому завданні за нормами літературної мови замість крапок потрібно написати наступні слова: *Kati néninek meg a lába is fáj*. У наступному завданні літературним нормам відповідає друге речення – тобто (б).

Ми мали такі гіпотези:

– при виконанні першого завдання угорцями, які проживають в Україні (де вони мають тісні мовні контакти з українською мовою), багато

респондентів (значно більше, ніж в Угорщині) замість крапок напишуть наступні слова: *Kati néninek meg a lábai is fájnak*, тобто парний орган людського тіла (*láb*) буде вжитий у множині;

– при виконанні другого завдання багато респондентів (значно більше, ніж в Угорщині) виберуть ненормативний варіант, тобто речення (а), в якому іменники стоять не в однині, а в множині.

Таблиця № 1 показує дані анкетування.

Таблиця № 1. Вибір угорських респондентів із Закарпаття та з Угорщини
1 та 2 завдання

		Закарпаття (N=144)	Угорщина (N=107)	Хі-квадрат p<
1.	<i>fáj a lába</i> (нормативний)	67,8%	94,9%	0,01
	<i>fájnak a lábai</i> (ненормативний)	32,2%	5,1%	
2.	<i>banánt</i> (нормативний)	62,9%	87,9%	0,01
	<i>banánokat</i> (ненормативний)	37,1%	12,1%	

Граматичної категорії роду в угорській мові (як у більшості фінно-угорських мов) нема. Іменник в угорській мові характеризується граматичними категоріями числа, відмінків (відмінювання за відмінками) та особо-присвійного відмінювання. Східнослов'янські мови, зокрема й українська, яка на території Закарпатської області контактує з угорською мовою, мають граматичну категорію роду.

Олександр Рот писав, що внаслідок мовних контактів в деяких випадках угорці вказують граматичну категорію роду, що прослідковується в угорських говорах Закарпатської області (див. Рот 1967, 191; 1968, 265). Угорські мовознавці довели, що в угорських варіантах Словаччини та Сербії теж є такі випадки (див. Ланштяк-Сабомігаль 1996; 1997, 72–74; Генц 1999; 2004). Тому ми мали гіпотезу: серед угорців, які проживають в Україні (де вони мають тісті мовні контакти з українською мовою) більшість обере варіант, у якому визначений рід (*tanítónő, igazgatónő, fodrásznő*). А в Угорщині більшість обере другий варіант (*tanító, igazgató, fodrász*).

У нормативному варіанті угорської мови окремі назви професій можна виражати без вказівки на рід (визначення роду) людини, яка має таку спеціальність. А також, якщо жінка має таку професію, то це можна виразити і так, що після іменника вживається слово „*nő*” (жінка). Наприклад:

Tanító – вчитель; *tanítónő* – вчителька

Orvos – лікар; *orvosnő* – лікарка

Színész – актор; *színésznő* – актриса

У ході анкетування 144 угорців Закарпатської області і 107 угорців, які проживають на території Угорської Республіки, в анкеті були і наступні питання (завдання):

Напиши відповідне слово замість крапок.

3. *Anyám iskolában tanít, ő tehát...*(*tanító/tanítónő*).

[Моя мама викладає у школі, значить вона ... (вчителька).]

4. *Tavaly kinevezték az iskola élére, most tehát már...* (igazgató/igazgatónő).

[Минулого року вона була обрана керівником школи, отже тепер вона ... школи. (директор).]

5. *Kovács Julit már régóta ismerem. Mióta ideköltöztünk, nála csináltatom a frizurámat, vagyis ő a...* (fodrászom/fodrásznőm).

[Ковач Юлію я вже знаю давно. Відколи ми стали тут мешкати, вона робить мені зачіску, отже вона... (перукарка).]

Таблиця № 2 показує дані анкетування.

Таблиця № 2. Вибір угорських респондентів із Закарпаття та з Угорщини

3, 4 та 5 завдання

		Закарпаття (N=144)	Угорщина (N=107)	Хі-квадрат p<
3.	<i>tanító</i> (нормативний) <i>tanítónő</i> (ненормативний)	30,8 % 69,2 %	58,7 % 41,3 %	0,01
4.	<i>igazgató</i> (нормативний) <i>igazgatónő</i> (ненормативний)	77,5 % 22,5 %	82,5 % 17,5 %	—
5.	<i>fodrász</i> (нормативний) <i>fodrásznő</i> (ненормативний)	72,7 % 27,3 %	89,5 % 10,5 %	0,01

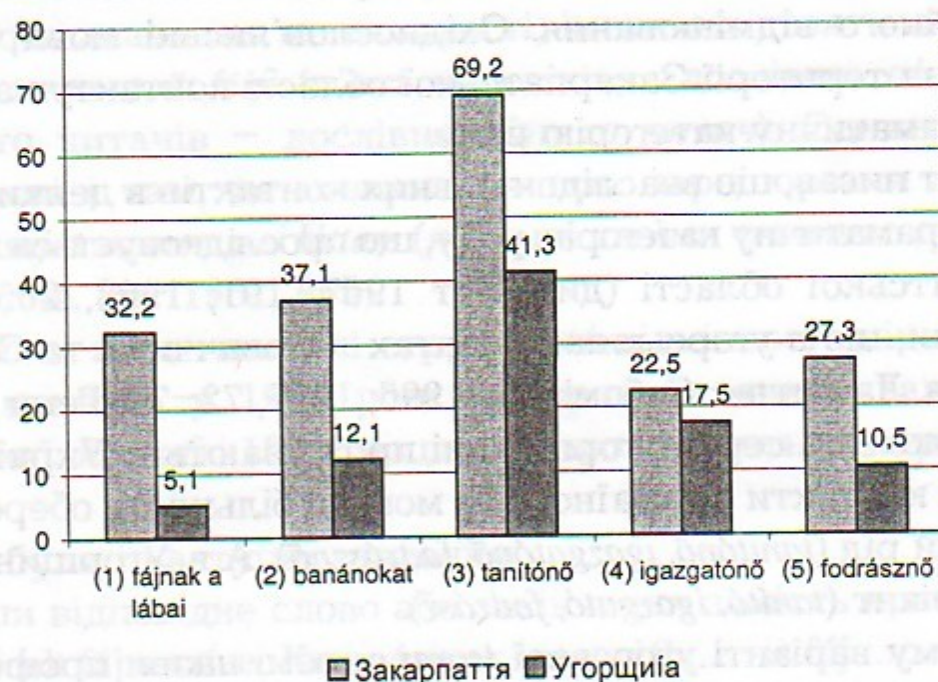

Рис. № 4. Вибір ненормативних варіантів на Закарпатті та в Угорщині (1–5 завдання)

Дані показують, що вищезгадані гіпотези були точними: у всіх завданнях статистично переважна більшість закарпатських угорців обрала ненормативні варіанти, аніж угорці в Угорщині. Це показує, що крім запозичених слів, угорсько-українські мовні контакти на Закарпатті бувають й іншого характеру, які можливо показати тільки зі статистичним аналізом даних, тобто методами соціальної лінгвістики.

На думку видатних соціолінгвістів Томасона і Кауфмана, в умовах довготермінових й інтенсивних мовних контактів рівень впливу одної мови

на іншу залежить більшою мірою від соціальних (соціолінгвістичних) умов, аніж від структурного характеру контактуючих мов (див. Томасон–Кауфман 1988, 35). Вище ми показали, що незалежно від структурних і генеалогічних відмінностей української та угорської мов, українська мова впливає і на морфологію угорських говорів Закарпаття.

У 1996 році ми провели соціолінгвістичне анкетування серед угорців, які проживають в Україні, в Словаччині та в Сербії (колишня Югославія). У всіх країнах угорська мова контактує зі слов'янськими мовами, які і за структурними, і за генеалогічними ознаками є близькими мовами. Це дає нам можливість перевірити думку Томасона і Кауфмана. Дані анкетування показані у Рис. №№ 5, 6 і 7. Всі завдання анкети схожі на ті, які показані вище. Респондентам потрібно було вибрати один з двох варіантів, з яких один – нормативний, інший – ненормативний.

Результати анкетування показують, що найнормативніша мова в сербських угорців, потім в Словаччині, а угорці, які проживають в Україні – на третьому

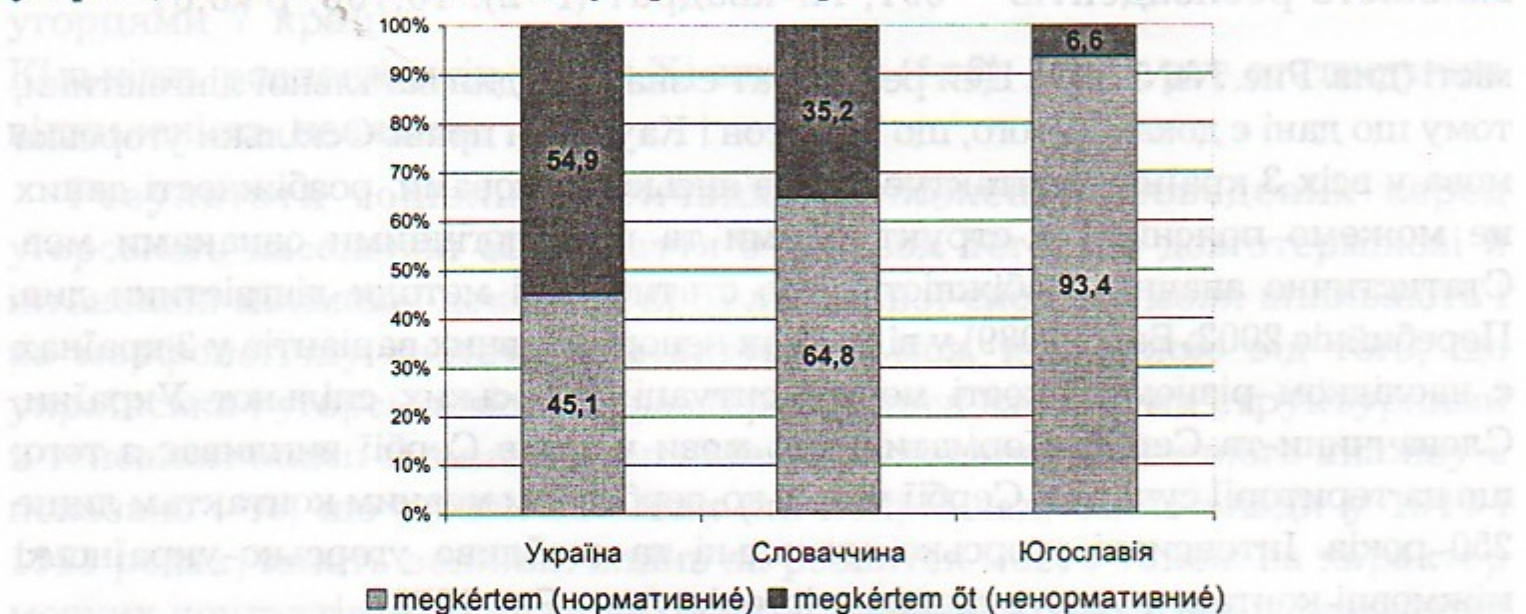

Рис. № 5. Вибір нормативних і ненормативних варіантів серед угорців 3 країн

Кількість респондентів – 388; Хі-квадрат ($f=2$): 74,737, $p<0,01$

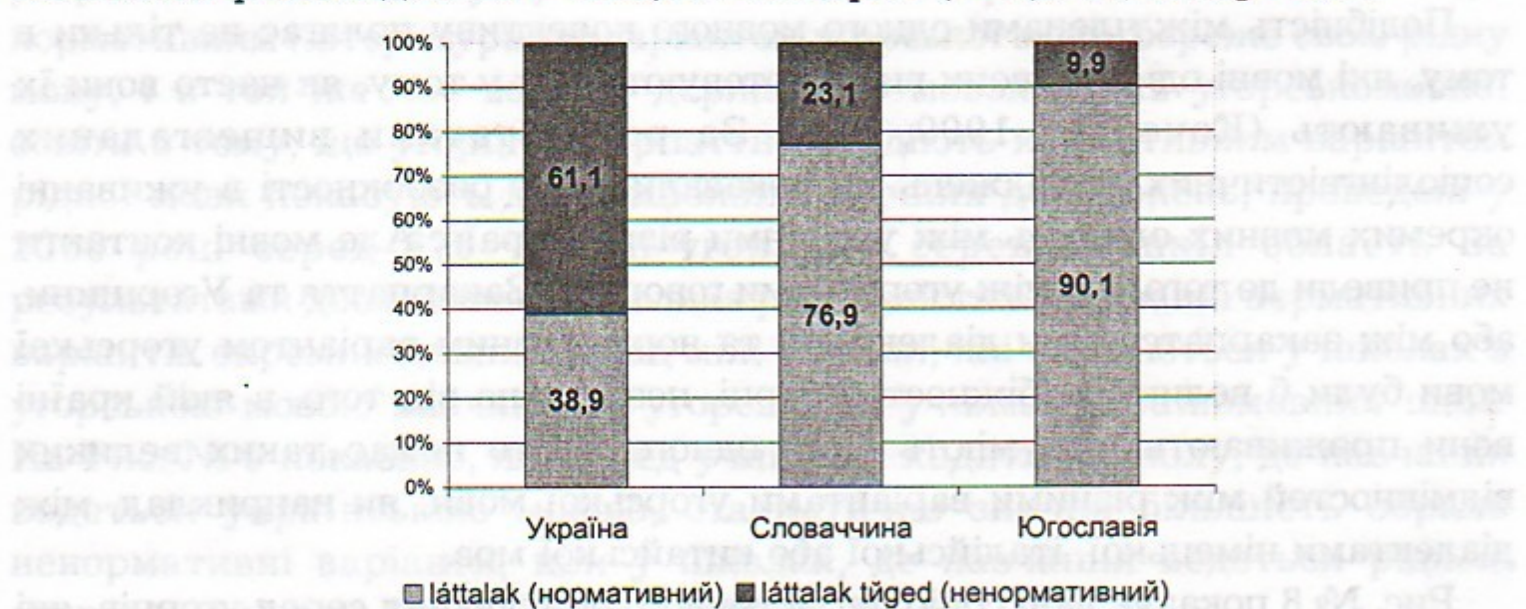

Рис. № 6. Вибір нормативних і ненормативних варіантів серед угорців 3 країн

Кількість респондентів – 393; Хі-квадрат ($f=2$): 91,046, $p<0,01$

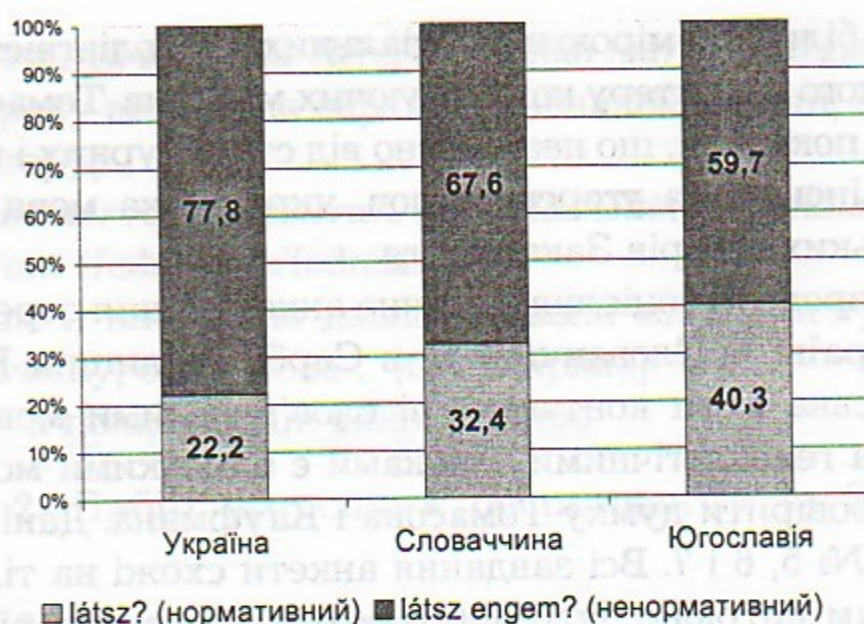

Рис. № 7. Вибір нормативних і ненормативних варіантів серед угорців 3 країн

Кількість респондентів – 391; Хі-квадрат ($f=2$): 10,768, $p<0,01$

місті (див. Рис. №№ 5–7). Цей результат є значний для загальної лінгвістики, тому що дані є доказом того, що Томасон і Кауфман праві. Оскільки угорська мова у всіх 3 країнах контактує з слов'янськими мовами, розбіжності даних не можемо пояснити з структурними та генеалогічними ознаками мов. Статистично значна розбіжність (про статистичні методи лінгвістики див. Перебийніс 2002; Баббі 1989) у відсотках ненормативних варіантів у 3 країнах є наслідком різноманітності мовної ситуації угорських спільнот України, Словаччини та Сербії. Нормативність мови угорців Сербії впливає з того, що на території сучасної Сербії угорсько-сербським мовним контактам лише 250 років. Інтенсивні угорсько-словацькі та особливо угорсько-українські міжмовні контакти мають давнішу історію (див. Рот 1973).

Отже, тривалість й інтенсивність міжмовних контактів має значнішу роль, ніж структурні та генеалогічні ознаки (див. ще Контра 2001; Контра 2003, 311–312).

Подібність між членами одного мовного колективу полягає не тільки в тому, які мовні одиниці вони використовують, а й у тому, як часто вони їх уживають (Кочерган 1999, 247). За результатами вищезгаданих соціолінгвістичних досліджень ми показали, що є розбіжності в уживанні окремих мовних одиниць між угорцями різних країн. Але мовні контакти не привели до того, що між угорськими говорами Закарпаття та Угорщини, або між закарпатськими діалектами та нормативним варіантом угорської мови були б великі розбіжності. Угорці, незалежно від того, в якій країні вони проживають, розуміють один одного, тобто немає таких великих відмінностей між різними варіантами угорської мови, як наприклад, між діалектами німецької, італійської або китайської мов.

Рис. № 8 показує дані соціолінгвістичного опитування серед угорців, які проживають у 7 країнах. Як бачимо, результати анкетування схожі у всіх вибірках: нормативний варіант обрали 69–79% респондентів-угорців у кожній країні, статистична відхиленість між вибірками незначна.

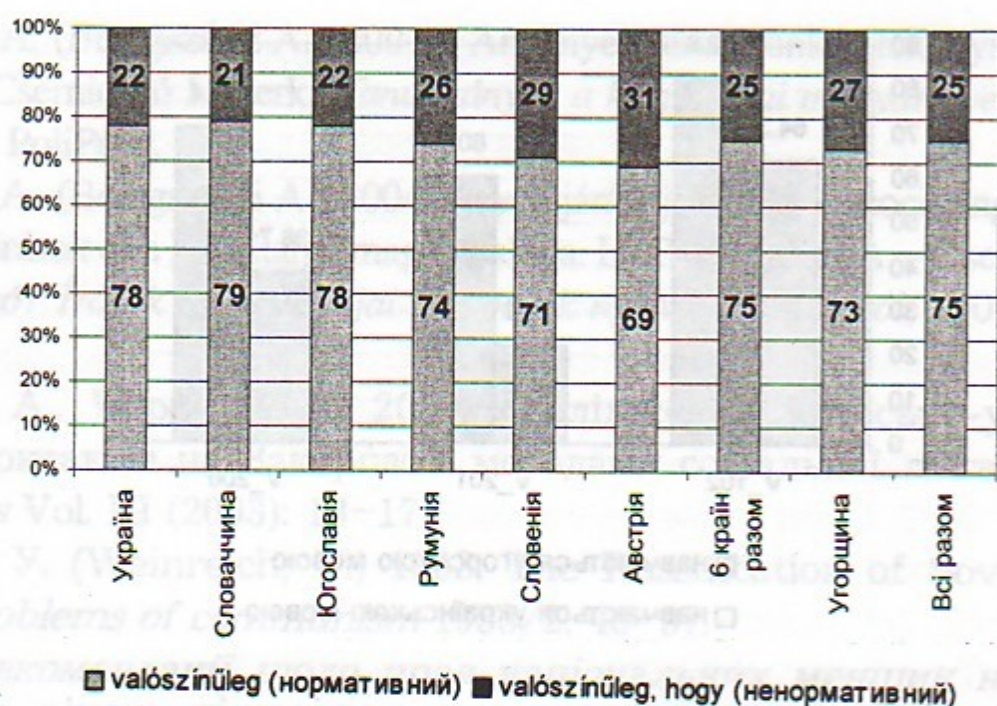

Рис. № 8. Вибір нормативних і ненормативних варіантів серед угорцями 7 країн

Кількість респондентів – 830; Хі-квадрат ($f=6$): 4,193, p = статистична відхиленість незначна

Результати соціолінгвістичних досліджень, проведених серед угорського населення Закарпаття є доказом того, що довготермінові й інтенсивні міжмовні контакти крім лексичної системи мови впливають і на морфологічну систему контактуючих мов, незалежно від того, що українська і угорська мови характеризуються глибокими структурними й генеалогічними відмінностями. Методом соціолінгвістичного аналізу є показано і те, що політичні зміни (як наприклад, зміна влади у 1944 і 1991 роках) мають великий вплив на розвиток мов, а також на характер мовних контактів. У рамках цієї статті ми показали і те, що незважаючи на великий вплив української мови на угорські говори Закарпаття, різні варіанти угорської мови є близькими один до одного. Завдяки угорськомовній освіті угорське населення Закарпатської області володіє нормативним (літературним) варіантом угорської мови, береже свою рідну мову, і в той же час володіє державною мовою. Роль угорськомовної освіти в тому, що угорці Закарпаття володіють нормативним варіантом рідної мови показують дані соціолінгвістичних досліджень, проведені у 2000 році серед 675 учнями-угорцями середніх шкіл області. За результатами дослідження є велика розбіжність в уживанні нормативних варіантів окремих мовних явищ між учнями, які навчаються у школах з угорською мовою навчання, і угорськими учнями україномовних шкіл. На Рис. № 9 показано, що серед учнів, які ходять у школу, де навчання ведеться українською мовою, статистично значна більшість обрала ненормативні варіанти, ніж у школах, де навчання ведеться рідною угорською мовою (див. Бергсасі 2004а, 2004б).

За даними соціолінгвістичних досліджень, проведених серед угорських учнів у Словаччині, результати наших досліджень не випадкові. Серед угорських учнів в Словаччині, які навчаються рідною мовою, значно більша

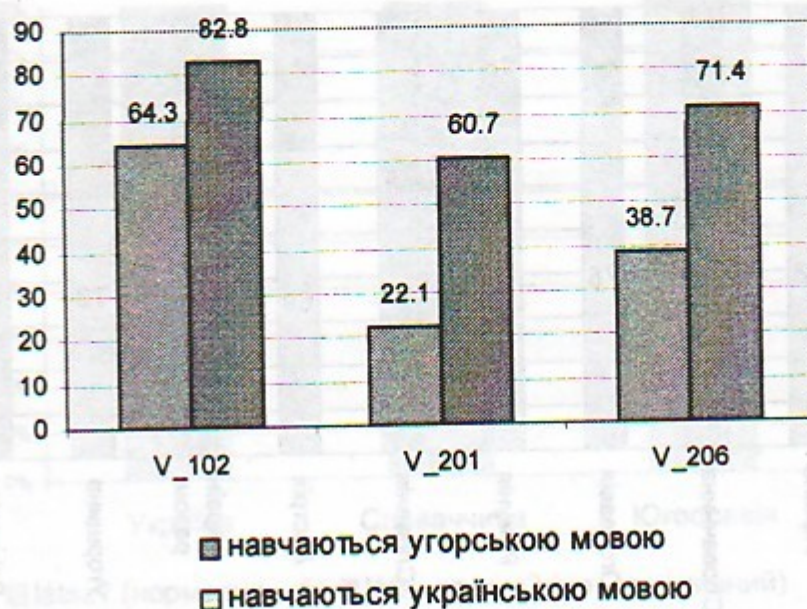

Рис. № 9. Вибір ненормативних варіантів учнів-угорців, які навчаються угорською та українською мовою
Кількість респондентів – 675

V_102. Хі-квадрат ($f=2$): 4,153, $p<0,05$

V_201. Хі-квадрат ($f=2$): 22,006, $p<0,01$

V_206. Хі-квадрат ($f=2$): 11,916, $p<0,01$

частина обрала нормативні варіанти, ніж учні, які навчаються у школах, де мова навчання державна, тобто словацька (див. Ланштяк – Сабомігаль 1997; Контра 2003). Ці дослідження свідчать про те, що інтенсивність мовних контактів, а також рівень впливу державної мови на мову національних меншин залежить і від мови освіти.

Для оволодіння національних меншин державною мовою в процесі освіти не обов'язково, щоб мова навчання була державною (див. Скутнаб-Кангас 1990; Генц 2004). Дослідження свідчать про те, що рідна мова дитини має бути засобом навчання на дошкільному рівні, а також у школі, а державна мова повинна викладатися як навчальний предмет, а також бажано вчителями, які володіють обидвома мовами (державною і мовою національної меншини) та добре знають рівень і особливості культурної та мовної підготовки дитини. Це відмічено і в Гаазьких рекомендаціях щодо прав національних меншин на освіту.

Література

Апел, Д. (Arel, D.) 1995. Language Politics in Independent Ukraine: Towards One or Two State Languages. *Nationalities Papers*. Volume 23, No. 3 (September 1995): 597–622.

Баббі, Е. (Babbie, Earl) 1989. *The Practice of Social Research*. Wadsworth Publishing Company.

Берерсасі А. 2003. Соціолінгвістичні аспекти дослідження міжмовних контактів. In: *Збірник матеріалів Всеукраїнської науково-практичної конференції*, 20–22. Київ: Видавництво Європейського університету.

Бергерсаци А. (Берегсзасзи А.) 2004а. Anyanyelvoktatásunk hatékonyságáról. In: Berregszászi А. – Csernicскó I. szerk., *Tanulmányok a kárpátaljai magyar nyelvhasználatról*, 77–96. Ungvár: PoliPrint.

Бергерсаци А. (Берегсзасзи А.) 2004а. Nyelvjárási jelenségek szociolingvisztikai vizsgálata: a nyelvjárások és a kárpátaljai magyar iskola. In: Berregszászi А. – Csernicскó I., ...*itt mennyit ér a szó? Írások a kárpátaljai magyarok nyelvhasználatáról*, 140–154. Ungvár: PoliPrint.

Бергерсаци А., Черничко С. 2003. Дослідження угорсько-українських міжмовних контактів на Закарпатті методами соціальної лінгвістики. *Acta Beregsasiensis* Vol. III (2003): 13–17.

Вайнрайх У. (Weinreich, U.) 1953. The Russification of Soviet minority languages. *Problems of communism* 1953/2: 46–57.

Гаазькі рекомендації щодо прав національних меншин на освіту та пояснювальна записка. Гаага: Фундація міжнаціональних відносин, 1996.

Генц Л. (Göncz L.) 1999. *A magyar nyelv Jugoszláviában (Vajdaságban)*. Budapest–Újvidék: Osiris Kiadó–Forum Könyvkiadó–MTA Kisebbségkutató Műhely.

Генц Л. (Göncz L.) 2004. *A vajdasági magyarság kétnyelvűsége*. Szabadka: Magyar-ságkutató Tudományos Társaság–MTA Kisebbségkutató Intézet.

Исаев М. (Iszajev, M.) 1982. *Социолінгвістическіе проблемы языков народов СССР: Вопросы языкового строительства*. Москва.

Ільтьо І. В. ред. 2003. *Національний склад населення та його мовні ознаки (статистичний бюлетень)*. Ужгород: Закарпатське обласне управління статистики.

Кононенко П. 2003. Мова і майбутнє України. *Українознавство* 1 (6): 3–9.

Контра М. (Kontra M.) 2001. Hungarian verbal puzzles and the intensity of language contact. *Journal of Sociolinguistics* 5/2. 2001: 163–179.

Контра М. (Kontra M.) 2003. A határon túli magyar nyelvváltozatok. In: Kiefer F. ed. *A magyar nyelv kézikönyve*, 301–321. Budapest: Akadémiai Kiadó.

Кочерган М. П. 1999. *Загальне мовознавство*. Київ: Видавничий центр „Академія”.

Кочерган М. П. 2001. *Вступ до мовознавства*. Київ: Видавничий центр „Академія”.

Ланштяк І., Сабомігаль Г. (Lanstyák I., Szabó Mihály G.) 1996. Contact varieties of Hungarian in Slovakia: A contribution to their description. *International Journal of the Sociology of Language* 120, 111–130.

Ланштяк І., Сабомігаль Г. (Lanstyák I., Szabó Mihály G.) 1997. *Magyar nyelvhasználat – iskola – kétnyelvűség*. Pozsony: Kalligram Könyvkiadó.

Лизанець П. (Lizanec P.) 1993. Ukrán valamint orosz elemek a kárpátaljai magyar nyelvjárásokban. In: *Az Ungvári Hungarológiai Intézet tudományos gyűjteménye*, 50–56. Ungvár–Budapest: Intermix Kiadó.

Лизанець П. (Lizanec P.) 1994. . Українська мова в угорському школах Закарпаття та в Угорщині. *Acta Hungarica* III: 125–130.

Лизанець П. (Lizanec P.) 1970. *Magyar-ukrán nyelvi kapcsolatok*. Ужгород: УЖДУ.

Лизанець П. (Lizanec P.) 1992. *A kárpátaljai magyar nyelvjárások atlasza I. kötet*. Budapest: Akadémiai Kiadó.

- Лизанець П. (Lizanec P.) 1996. *A kárpátaljai magyar nyelvjárások atlasza II. kötet*. Ungvár: Patent Nyomdaipari Vállalat.
- Лизанець П. 1976. *Венгерские заимствования в украинских говорах Закарпатья: Венгерско-украинские межъязыковые контакты*. Будапешт: АН Венгрии.
- Марку А. 2002. Угорсько-українські міжмовні контакти на Закарпатті з точки зору соціальної лінгвістики. In: *Молодь, освіта, наука, культура і національна самосвідомість. Збірник матеріалів Всеукраїнської науково-практичної конференції*. Том 1: 134–136. Київ: Європейський Університет.
- Марку А. 2003. Різні типи лексичних запозичень у варіантах угорської мови Закарпатської області. In: *Молодь, освіта, наука, культура і національна самосвідомість. Збірник матеріалів Всеукраїнської науково-практичної конференції*. Том 3: 125–127. Київ: Європейський Університет.
- Міллер Й. (Miller, J.) 1994. Commonwealth of Independent States (CIS). In: R. E. Asher et al eds., *The Encyclopedia of Language and Linguistics*, 613–614. Oxford, New York, Seoul, Tokyo: Pergamon Press.
- Перебийник В. 2002. *Статистичні методи для лінгвістів*. Вінниця: Нова Книга.
- Рот О. М. 1961. Короткий нарис граматики угорської мови. In: Рот О. М. – Сак Ю. М. – Чучка П. П. ред., *Угорсько-Український словник*, 853–909. Будапешт–Ужгород: Видавництво Угорської академії наук.
- Рот Ш. (Rot S.) 1967. Magyar–ukrán és ukrán–magyar kétnyelvűség Kárpát-Ukrajnában. *Magyar Nyelvőr* XCI: 185–191.
- Рот Ш. (Rot S.) 1968. *A magyar nyelv fejlődése. A magyar–keleti szláv nyelvi kapcsolatok*. Київ–Ужгород: Радянська школа.
- Рот Ш. 1973. *Венгерско-восточнославянские языковые контакты*. Будапешт: ВАН.
- Скутнаб-Кангас Т. (Skutnabb-Kangas, T.) 1990. *Language, Literacy and Minorities. A Minority Rights Group Report*. London: The Minority Rights Group.
- Солханик Р. (Solchanyk, R.) 1985. Language Politics in the Ukraine. In: Krindler, Isabelle T. eds., *Sociolinguistic Perspectives on Soviet National Languages. Their Past, Present and Future*, 57–105. Berlin–New York–Amsterdam: Mouton de Gruyter.
- Томасон, С. Г., Кауфман, Т. (Thomason, S. G., Kaufman, T.) 1988. *Language Contact, creolisation, and genetic linguistics*. Berkeley: University of California Press.
- Феньвеші А. (Fenyvesi A.) 1995. Language contact and language death in an immigrant language: The case of Hungarian. In: *University of Pittsburgh Working Papers in Linguistics*. Vol. 3 Fall 1995: 1–117.
- Хазанаров К. (Hazanarov, K.) 1982. *Решение национально-языковой проблемы в СССР*. Москва: Издательство политической литературы.
- Черничко С. (Csernicskó I.) 1998. *A magyar nyelv Ukrajnában (Kárpátalján)*. Budapest: Osiris Kiadó–MTA Kisebbségkutató Műhely.

Черничко С. (Csernicskó I.) ред. 2003. *A mi szavunk járása. Bevezetés a kárpátaljai magyar nyelvhasználatba*. Beregszász: Kárpátaljai Magyar Tanárképző Főiskola, 2003.

Черничко С., Феньвеши А. (Csernicskó I., Fenyvesi A.) 2000. The sociolinguistic stratification of Hungarian in Subcarpathia. *Multilingua* 19-1/2 (2000), 95-122.